

Dariusz Pater

Agresja w sporcie. Jak sobie z nią radzić?

Kultura Bezpieczeństwa. Nauka-Praktyka-Refleksje nr 29, 141-156

2018

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KULTURA BEZPIECZEŃSTWA
NAUKA – PRAKTYKA – REFLEKSJE
NR 29, 2018 (141–156)
DOI 10.24356/KB/29/6

AGRESJA W SPORCIE. JAK SOBIE Z NIĄ RADZIĆ?

AGRESSION IN SPORT. HOW TO COPE WITH IT?

Dariusz PATER
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

ABSTRACT

Although violence in sport is a common phenomenon that is sometimes accepted, it often draws strong condemnation as well. The main causes of aggression are physiological in nature and seem easy to understand. They can be clearly noticed in sports competition and the accompanying emotions. Sometimes violence is a spontaneous and ill-considered behavior. The decision to act aggressively is often made under the pressure of time. However, violence among players may also be a goal in itself. Another person or group of people (sports team) may be seen as an obstacle or a threat that should be knocked out in order to achieve one's goal. This kind of aggression leads to bloody fights, attacks and hatred for others, in which case a game or a match is only a pretext to release aggression.

There exists a deep conviction that violence needs to be systematically prevented from an early age. Violence prevention takes place primarily in the family, peer group and school. First programs of violence prevention should be introduced as early as in the primary school and should focus on developing empathy and the ability to control emotional arousal,

learning how to solve problems, as well as acquiring competence in dealing with anger and frustration.

Keywords: sport, violence, violence prevention, system of education

ABSTRAKT

Przemoc w sporcie jest zjawiskiem powszechnym, które niekiedy bywa akceptowane, często jednak spotyka się z wyraźnym potępieniem. Główne źródła agresji są naturalne i wydają się być zrozumiałe. Można je wyraźnie dostrzec w walce sportowej, a szczególnie w emocjach, które jej towarzyszą. Niekiedy są zachowaniem spontanicznym i nieprzemysłanym. Decyzja o podjęciu konkretnego działania agresywnego zapada często pod presją chwili. Niestety agresja u sportowca może być również celem samym w sobie. Inna osoba lub grupa ludzi (zespół sportowy) mogą być postrzegane jako przeszkoda lub zagrożenie, dlatego należy je wytepić, by osiągnąć swój cel. Taki rodzaj agresji jest przyczyną krwawych pogromów, najazdów, nienawiści do innych. Wówczas mecz jest tylko pretekstem do uzewnętrzniania agresji.

W społeczeństwie istnieje głębokie przekonanie o potrzebie systematycznego przeciwdziałania temu zjawisku już od najmłodszych lat. Podstawowymi środowiskami przeciwdziałania przemocy są: rodzina, grupa rówieśnicza, szkoła. Pierwsze programy powinny być wprowadzone już w szkole podstawowej. Powinny one uwzględniać: rozwijanie zdolności do empatii, umiejętność kontrolowania pobudzenia, uczenie sposobów rozwiązywania problemów, nabywanie kompetencji w radzeniu sobie z gniewem i frustracją.

Słowa kluczowe: sport, przeciwdziałanie agresji, system wychowania, przemoc

WPROWADZENIE

Coraz częściej mówi się o narastaniu brutalności we wszystkich zmaganiach sportowych – twierdzą jednak, że potęguje to bardziej publiczność niż zawodnicy. Mimo to „fair play” pozostaje fundamentalną regułą w sportowej rywalizacji. Bylibyśmy wszakże szczęśliwi, gdyby zasada czystej gry była naczelną również w innych dziedzinach życia.

Juan Antonio Samaranch, 1984¹

¹ <http://docplayer.pl/19184226-Fair-play-w-sporcie-i-w-edukacji-dzieci-i-mlodziesy-szkolnej.html> (dostęp 10.09.2016).

Życie człowieka wyznacza działalność w wielu obszarach. Obecne czasy są areną wielu zmian, które dokonują się niezwykle dynamicznie i posiadają różny wydźwięk, zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym. Należy też pamiętać, że codzienne funkcjonowanie człowieka naznaczone jest wieloma trudnymi sytuacjami i opiera się na przyjętym katalogu wartości, kształtowanym przez środowiska, w których żyje, prywatnie i zawodowo. Obecnie dochodzi często do takich sytuacji, które są zaprzeczeniem postawy deklarującej, że człowiek i jego życie stanowią wartość najwyższą.

SPORT I JEGO WARTOŚCI

Sportem nazywamy „ćwiczenia i gry mające na celu podnoszenie sprawności fizycznej i jej manifestację, uprawiane według ustalonych reguł, często przy współzawodnictwie w dążeniu do jak najlepszych wyników, sprzyjające zachowaniu zdrowia i rozwijające cenne cechy osobowości (wytrwałość, silną wolę, zdyscyplinowanie)”². Istotę sportu stanowią więc indywidualne osiągnięcia ludzi, jak i porównania społeczne.

Sport szczególnie dynamicznie rozwijał się w XX wieku i dlatego też uważany jest współcześnie za pewien fenomen, będący szczególną wartością wpisaną w życie człowieka. Szeroko obecny w życiu społecznym, podobnie jak i inne rodzaje działalności, wyraźnie odzwierciedla specyficzne strony ludzi, którzy mają z nim do czynienia jako zawodnicy lub widzowie. Przede wszystkim postrzegany jest jako środek do realizacji integralnego rozwoju człowieka, tak w wymiarze fizycznym, kulturowym, jak i duchowym, który ukazuje ideały etyczne i ascetyczne.

Poprzez sport kształtowane są pozytywne postawy człowieka – poszanowanie bliźniego, szacunek, odpowiedzialność, systematyczność, odwaga, entuzjazm, poświęcenie, solidarność czy koleżeństwo. Bazując na rywalizacji, sport rozwija umiejętność współpracy, uczy stosowania zasady *fair play*, a dzięki kontaktom ze sportowcami i widzami całego świata rozszerza horyzonty kulturalne i obyczajowe³.

Zdaniem Z. Krawczyka, współczesny sport jest zwierciadłem postaw ukształtowanych przez wzory kultury, gdzie za najbardziej istotne należy

² Słownik współczesnego języka polskiego, B. Dunaj (red.), Warszawa 1996, s. 1047.

³ J. Niewęglowski, *Kultura, religia, sport: współzależności*, [w:] *Sport jako kulturowa rzeczywistość*, Z. Dziubiński (red.), Warszawa 2005, s. 140.

uważać wzory współzawodnictwa, walki, chęci zwycięstwa, awansu oraz samorealizacji jednostek i całych grup społecznych⁴.

Wielu autorów podejmujących refleksję nad aksjologią sportu widzi w nim rywalizację pozbawioną brutalności i wyrachowania, opartą na szlachetnej rywalizacji, manifestację przyjaźni, pokoju i braterstwa. Podkreśla, że to właśnie sport kreuje nowy typ współczesnego bohatera, idola wielu widzów, któremu przypisuje się takie atrybuty, jak piękno ciała, kondycję, moc, przytomność umysłu i odwagę⁵. Współcześni sportowcy jawią się więc jako pewne wzorce ukształtowane na tle kultury, wywodzące się ze sportu, lecz daleko przekraczające rzeczywistość boiska sportowego.

Niestety, współczesnemu sportowi przypisywane są również pewne negatywne cechy i deformacje. Wspomnieć tu należy chociażby doping, stanowiący zagrożenie życia dla sportowców, tolerowany jednak przez nich samych, niektórych lekarzy i trenerów, dążących do osiągnięcia sukcesów nawet w sposób nieuczciwy⁶.

Dla wielu sportowców sam udział w imprezach sportowych jest już wielkim zwycięstwem, dla widzów zaś uczestniczenie w takim widowisku przynosi radość, szczęście, swoiste spełnienie. Niestety, wprowadzenie do sportu ogromnych pieniędzy zmieniło niejako pewne reguły, szczególnie w sporcie wyczynowym, w którym dąży się do sukcesów za wszelką cenę i daje pole do nieoficjalnego przepływu kapitału i czerpania korzyści, nawet na drodze wykroczeń czy przestępstw⁷.

Przypomnieć jednak należy, że sport jest również ściśle związany z ogromnym zaangażowaniem emocjonalnym, które dotyczy nie tylko sportowców, czyli bezpośrednich uczestników, ale także licznych obserwatorów, widzów i kibiców. To właśnie to bogactwo emocjonalne jest niezwykle silnym magnesem, przyciągającym ludzi do różnego rodzaju zawodów sportowych. Trzeba też pamiętać, że emocje te mogą być pozytywne i negatywne.

⁴ Z. Krawczyk, *Studia z filozofii i socjologii kultury fizycznej*, Warszawa 1978, s. 77.

⁵ H. Zdebska, *Sport jako element rzeczywistości kulturowej, bohater sportowy jako bohater kulturowy*, [w:] *Sport jako kulturowa rzeczywistość...*, s. 150.

⁶ S. Kowalczyk, *Sport w świetle personalistycznej koncepcji kultury*, [w:] *Sport jako kulturowa rzeczywistość...*, s. 54.

⁷ B. Karolczak-Biernacka, *O kulturze osiągnięć z destrukcyjnymi zjawiskami w tle*, [w:] *Sport jako kulturowa rzeczywistość...*, s. 190.

AGRESJA WŚRÓD SPORTOWCÓW I KIBICÓW, JEJ PRZYCZYNY I SKUTKI

Jednymi ze współczesnych patologii społecznych, przenikających codzienne życie, stały się agresja i przemoc. Wyróżnia się agresję fizyczną oraz werbalną, kierowaną złością i chęcią szkodenia innym oraz dążeniem do sprawienia przykrości i cierpienia⁸. Skala zjawiska i jego drastyczne przejawy sprawiły, że o agresji i przemocy mówi się coraz częściej, także w kontekście sportu.

Warto w tym miejscu wprowadzić krótkie wyjaśnienia terminologiczne i wyjaśnić, że agresja to proces, czynność jednostki, natomiast agresywność to nabyta i utrwalona reakcja agresywna w stosunku do szerokiego zakresu obiektów społecznych⁹.

W ostatnich kilkudziesięciu latach sportowcy reprezentujący różne dyscypliny sportowe dopuszczają się czynów agresywnych na stadionach, boiskach i w życiu osobistym. Ma to pośredni wpływ na agresywne zachowanie kibiców i nie powinno nigdy towarzyszyć widowisku sportowemu.

Przyczyny agresji w sporcie bywają całkowicie pozasportowe, a sam sport często pociąga za sobą akty przemocy. Wyjaśnienie zachowania agresywnego jest sprawą trudną. Wpływ na nie mają relacje między jednostkami, społecznościami, grupami formalnymi i nieformalnymi. Mimo że spotykają się z ogólną dezaprobatą, to wpisały się w nasze życie nie tylko na arenach sportowych.

W literaturze przemoc postrzegana jest jako wszelkie nieprzypadkowe akty godzące w osobistą wolność jednostki lub przyczyniające się do fizycznej, a także psychicznej szkody osoby, wykraczające poza społeczne zasady wzajemnych relacji¹⁰.

Intencją agresji jest wyrządzenie krzywdy, sprawienie cierpienia, ograniczenie wolności czy narzucenie władzy przy wykorzystaniu siły fizycznej. Agresywne zachowanie niesie ze sobą negatywne skutki dla ofiary i jako takie jest intencjonalne: przy czym sprawcę opisuje się jako chcącego zranić bądź uszkodzić fizycznie lub psychicznie ofiarę.

Jak wspomniano, przemoc i agresja przeniknęły do codziennego życia, są obecne w środowisku rodzinnym, zawodowym, w szkołach, na stadio-

⁸ J. Danilewska, *Agresja u dzieci. Szkoła porozumienia*, Warszawa 2002, s. 8.

⁹ J.M. Wolińska, *Agresywność młodzieży. Problem indywidualny i społeczny*, Lublin 2003, s. 19.

¹⁰ M. Dziewiecki, *Agresja i przemoc*, „Wychowawca” 2007, no. 2, s. 15–17.

nach i poza nimi, na ulicach, w środkach lokomocji, środkach społecznego przekazu, pomiędzy zawodnikami i kibicami drużyn czy konkretnych zawodników. Niektórzy z autorów, jak np. P. Piotrowski, przypominają, że zjawisko chuligaństwa i agresji pojawiło się na polskich stadionach pod koniec lat 70 XX wieku¹¹.

Źródłem agresji jest często poczucie krzywdy i niesprawiedliwości oraz zazdrość. Dla wielu agresja bywa patologicznym sposobem na rozwiązywanie konfliktów, a także usuwanie stanu napięcia nerwowego, frustracji oraz na określenie swej pozycji w grupie¹².

Zdaniem B. Karolczak-Biernackiej nieaktualne wydaje się kojarzenie sportu z pozytywnymi wartościami, bowiem codzienne obserwacje życia sportowców, trenerów czy widzów niosą przykłady przemocy, agresji czy chociażby brutalizacji języka¹³.

Podobnie jest zresztą z utartym powiedzeniem, że poprzez sport można rozładować emocje. Na pewno tak, ale jakże często słyszymy o faktach dowodzących, że sport rodzi agresję lub sportowcy wykorzystują zdobyte umiejętności w obszarze przestępstw i to ciężkich. Przykładem może być węgierski hokeista, prowadzący podwójne życie¹⁴ czy Oscar Pistorius oraz inni idole sportowi żyjący na bakier z prawem¹⁵.

Negatywne zjawiska w sporcie są powiązane z dehumanizacją społeczeństw. Brutalizacja i marginalizowanie sportu nie służy już zdrowiu zawodnika i moralnemu rozwojowi. Zasadę *fair play* zastąpiono poszukiwaniem sukcesu za wszelką cenę. Bez zasady *fair play* sport przeradza się w wojnę, a sportowy rywal staje się wrogiem¹⁶.

Należy podkreślić, że zasada *fair play* nasycza prawością, humanizuje rywalizację i pozwala osiągnąć sukces. Jednak i w sporcie zdarzają się za-

¹¹ P. Piotrowski, *Chuligani a kultura futbolu w Polsce*, Warszawa 2012, s. 15.

¹² B. Krahe, *Agresja*, Gdańsk 2006, s. 38–40.

¹³ B. Karolczak-Biernacka, *O kulturze osiągnięć z destrukcyjnymi zjawiskami w tle*, [w:] *Sport jako kulturowa rzeczywistość...*, s. 191.

¹⁴ Attila Ambrus – sportowiec i przestępca, <http://weekend.gazeta.pl/weekend/1,152121,19874900,attila-ambrus-sportowiec-i-przestepca-najbardziej-balem.html> (dostęp 12.09.2016).

¹⁵ *Byli idolami, zostali bandziorami*, www.polskatimes.pl/artukul/765007,byli-idolami-zostali-bandziorami-sportowcy-na-bakier-z-prawem.html (dostęp 12.09.2016).

¹⁶ J. Kosiewicz, *Czy zasada fair play jest najwyższą wartością sporty? Nowe ujęcia*, [w:] *Sport jako kulturowa rzeczywistość...*, s. 316.

chowania niemające nic wspólnego z fair, a źródłem ich bywa słabość zawodników, brak siły czy kompleksy¹⁷.

Zawodnik, który dochodzi do sukcesu nieuczciwą drogą, jest często rozgrzeszany, bo jego wygrana stała się własnością społeczną. Ludzie nie chcą wiedzieć, jakie środki prowadzą do osiągnięcia spektakularnych sukcesów sportowych. Humanitarną zasadę *fair play* niszczą środki dopingowe, materialny zysk będący dobrym biznesem, a doskonalenie psychofizyczne i moralne przestaje mieć jakiegokolwiek znaczenie.

Sportowcy coraz częściej nie kierują się etyką, ale chęcią zdobycia sławy i pieniędzy za wszelką cenę. Brak reakcji społeczeństwa na zachowania agresywne staje się przyzwoleniem na przemoc i powoduje jej eskalację w sporcie. Nieraz sami widzowie swoimi reakcjami wywołują stres zawodników i ich agresję. Bywa też, że niesprawiedliwe sędziowanie budzi frustrację zawodników i agresję skierowaną na przedmioty i inne osoby.

Prawdą jest także, że i sukces sportowy przynosi niewłaściwe zachowania, kiedy to świętuje się go alkoholem czy innymi używkami. Popularność wyzwala euforyczne zachowania, nieraz nieadekwatne do sytuacji, często też niszczące młodego zawodnika.

Nie sposób nie wspomnieć o sportach kontaktowych, w które agresja jest jakoby wpisana. Zawodnicy muszą jednak umieć rozgraniczyć zaciętą walkę od tej nacechowanej agresją. Tu konieczne wydaje się stosowanie zasady *fair play* i traktowanie jej jako najwyższej wartości etyki sportowej¹⁸.

Istotne jest też przypomnienie o wszechobecnej agresji werbalnej, która towarzyszy chyba wszystkim zawodom sportowym. Niecenzuralne słowa padają z ust sportowców i kibiców, często nawet mają charakter rasistowski.

Najwięcej ekscesów, przemocy i agresji odnotowują widowiska piłkarskie, gdzie skala niewłaściwych zachowań poraża i budzi strach. Media systematycznie donoszą o zachowaniu na stadionach, często prosząc o opamiętanie, choć nie przynosi to żadnego lub niewielki efekt. Przerażające są statystyki wandalizmu, ustawek, pobić, okaleczeń czy zabójstw kibiców drużyn przeciwnych, gdzie jeden akt agresji budzi następne¹⁹.

Był w niedalekiej historii moment, kiedy wydawało się, że sytuacja ulegnie zmianie. Śmierć Jana Pawła II wpłynęła na poprawę zachowania kibi-

¹⁷ Z. Żukowska, R. Żukowski, *Spoleczno-wychowawcze wartości idei fair play w sporcie dla wszystkich*, [w:] *Sport jako kulturowa rzeczywistość...*, s. 329.

¹⁸ Ibidem, s. 329.

¹⁹ P. Piotrowski, *Chuligani a kultura futbolu w Polsce...*, s. 26.

ców, bowiem nawet ci najbardziej agresywni i wzajemnie się nienawidzący ogłosili zawieszenie broni, które miało być pośmiertnym hołdem złożonym naszemu papieżowi²⁰. Organizowano wspólne czuwania, msze, marsze solidarnościowe i spotkania na stadionach, niestety ten idylliczny spektakl nie trwał długo i agresywni chuligani bardzo szybko pokazali swą siłę.

W kontekście analizowanego zagadnienia warto postawić pytanie: Czy istnieją sfery życia, w których podwyższony poziom agresji, gniewu czy złości bywają pozytywne?

Tak, istnieją. Większość zawodników dla uzyskania satysfakcjonujących wyników musi wzbudzić w sobie silne emocje. Znane są badania przeprowadzone na jednej z uczelni sportowych na grupie judoków, których poziom wyszkolenia był rewelacyjny, ale żaden z zawodników nie był w stanie dobrze wykorzystać swoich umiejętności w trakcie zawodów. Podczas treningów stanowili doskonale zgrany zespół, ale bez motywacji do walki i do pokonania przeciwnika. Zostali więc poddani specjalistycznej terapii mającej na celu wywołanie w sobie uczucia złości i gniewu a wówczas zaczęli odnosić zwycięstwa.

Każdy człowiek w pewnym sensie bywa agresywny. Dowodem tego jest codzienne życie, które przynosi wiele trudnych doświadczeń, na które jednostka reaguje indywidualnie, nieraz złością lub gniewem. Niektóre agresje są uwarunkowane fizjologicznie. Należy tu wspomnieć o okresie dojrzewania, kiedy to u młodego człowieka hormony, oddziałując na układ nerwowy, wywołują częste zmiany w zachowaniu. Młodzi wykazują wówczas dużą nadwrażliwość, a ta z kolei jest często przyczyną sytuacji konfliktowych, szczególnie z osobami dorosłymi, głównie rodzicami i nauczycielami. Można więc uznać ich za grupę szczególnie podatną na wiele zagrożeń wynikających z kształtu współczesnego świata²¹.

Złość to naturalna obronna reakcja organizmu, informująca o problemie, ale to właśnie złość popycha wielu ludzi do agresji. Ta z kolei jest konkretnym zachowaniem, które podlega moralnej ocenie. Od człowieka zależy, czy ma kontrolę nad własnym zachowaniem i emocjami.

²⁰ T. Sahaj, *Zachowania kibiców piłki nożnej po śmierci Papieża Jana Pawła II*, [w:] *Sport jako kulturowa rzeczywistość...*, s. 248.

²¹ E. Wysocka, *Młodość jako kategoria rozwojowa i społeczna – wymiary, dylematy i konsekwencje doświadczania młodzieńczego kryzysu jako przedmiot badań pedagogiki społecznej*, [w:] *Oblicza współczesności w perspektywie pedagogiki społecznej*, W. Danilewicz (red.), Warszawa 2009, s. 170.

RODZINA, GRUPA RÓWIEŚNICZA I SZKOŁA JAKO ŚRODOWISKA SPOŁECZNO-WYCHOWAWCZE

Rodzina to integralny i znaczący element społeczeństwa. Od zarania dziejów stanowi jego fundament, choć ta współczesna znajduje się pod wpływem szybkich oraz głębokich przemian społecznych i kulturowych. Człowiek potrzebuje życia społecznego, ponieważ poprzez kontakty z innymi rozwija się i odpowiada na swoje powołanie (KKK 1936).

Zdaniem Z. Tyszki, rodzina jest nie do zastąpienia i nie sposób wyobrazić sobie jej nieobecności w społeczeństwie. Istotna jej rola uwidacznia się szczególnie w aspekcie wychowania młodego pokolenia²².

Współczesna rodzina ma wiele obliczy, zmienia się jej skład, wewnętrzne relacje, ale mimo to przypisuje się jej ogromną rolę²³. To od klimatu panującego w rodzinie zależy postawa i dojrzałość emocjonalna młodego człowieka, zawodnika, sportowca. Przemiany cywilizacyjne modelują współczesną rodzinę, a negatywne emocje przenikają w środowisko domu rodzinnego i szkoły. Często rodzice, wychowawcy czy duchowni, mierząc się z agresją i przemocą, czują bezradność, czasem nawet gniew czy złość. Są to naturalne reakcje na ten trudny problem, który wymaga od dorosłych podejmowania dodatkowych wysiłków.

Rodzina musi pamiętać, że to właśnie ona spełnia funkcję stymulującą zachowanie młodego człowieka, w tym także sportowca, a wartością nadrzędną dla każdej (zdrowej) jednostki jest rodzina i szczęśliwe w niej życie. W zależności od jej funkcjonowania, młody człowiek może mieć albo ułatwione, albo utrudnione warunki pożądanego społecznie rozwoju. To przede wszystkim rodzina umożliwia, względnie hamuje, dostrzeganie i prawidłową ocenę różnorodnych wartości w świecie, wyzwalanie się pożądanym motywów i form zachowania²⁴.

To prawda – dziś doświadczenie pełnej i szczęśliwej rodziny jest coraz trudniejsze. Dlatego też dzieci z rozbitych rodzin stają się agresywne z chwilą, gdy zaczynają mieszkać na zmianę – raz u ojca, raz u matki i niewłaściwie reagować na konfliktowe sytuacje. Przyczyny takiego sta-

²² Z. Tyszka, *Rodzina w świecie współczesnym – jej znaczenie dla jednostki i społeczeństwa*, [w:] *Pedagogika społeczna. Człowiek w zmieniającym się świecie*, T. Pilch, I. Leparczyk (red.), Warszawa 1995, s. 152.

²³ W. Danilewicz, *Rodzina wśród ponowoczesnych dylematów*, [w:] *Oblicza współczesności w perspektywie pedagogiki społecznej...*, s. 197.

²⁴ Ibidem, s. 151.

nu są wielorakie i złożone. Jedną z nich jest na pewno agresja w rodzinie i konflikty między samymi rodzicami a rodzicami i dziećmi.

Także i dzieci pozbawione miłości rodziców będą agresywnie do nich nastawione i w przyszłości będą okazywać agresję wobec innych ludzi. Jak pokazuje współczesna rzeczywistość, doświadczamy tego w czasie imprez sportowych i rozrywkowych.

Do ujawnienia zjawiska przemocy w rodzinie i zapobiegania mu potrzebny jest klimat społecznego zrozumienia, życzliwości i szacunku dla podejmowanych trudów. Dotyczy to zarówno środowiska, jak i osób udzielających pomocy, w tym wypadku też pedagogów, duchownych i innych osób wspierających proces wychowawczy.

Współczesna rodzina ma wiele obliczy, zmienia się jej skład, wewnętrzne relacje, ale mimo to przypisuje się jej ogromną rolę. Rodzice, sprowadzając dziecko na świat, są w pełni odpowiedzialni za kształtowanie jego charakteru, za przygotowanie do życia w społeczeństwie. To nie jest łatwe zadanie. Kiedy zapłonie już ognisko rodzinne, trzeba stale dokładać do niego drewnienek w postaci czułości, wierności, szacunku, umiejętności przebaczenia, poświęcenia się dla najbliższych. To są te wartości, które stwarzają podwaliny moralne dziecka. Powodują, że rodzice stają się wzorcem do naśladowania, ale ponieważ nikt nie jest nieomylny, więc czasami i oni powinni szczerze przyznać się do swoich błędów. Rodzice często unikają takich sytuacji, bojąc się, że obniży to ich autorytet rodzicielski. Takie zachowanie może powodować u dziecka bunt, żal o niesprawiedliwe potraktowanie. Należy podkreślić, że obecność i udział rodziców oraz jakość stosunków panujących w rodzinie wyznacza rozwój młodego człowieka²⁵.

Wychowywaniem dzieci należy tak pokierować, by swoim postępowaniem nie stwarzały problemów wychowawcom i tym wszystkim, którym rodzice powierzyli swoje dzieci. Gdyby jednak zdarzyło się tak, że dziecko jest przekonane w swoim sumieniu, że polecenie wydane przez dorosłego jest moralnie wątpliwe, to w takiej sytuacji należy wysłuchać jego argumentów i być może zwolnić je z wykonania takiego polecenia.

Wiele przykładów wskazuje na to, że dzieci dorastające w zdrowej atmosferze, od początku otoczone właściwą opieką, traktowane z miłością, z szacunkiem, już jako dorosłe osoby postępują podobnie wobec starze-

²⁵ K. Wałęcka-Matyja, *Rodzinne uwarunkowania poczucia bezpieczeństwa młodzieży z rodzin pełnych, niepełnych i zrekonstruowanych*, [w:] *Rozwojowe i wychowawcze aspekty życia rodzinnego*, T. Rostowska, A. Jarmołowska (red.), Warszawa 2010, s. 49.

jących się rodziców, kiedy ci zaczynają niedomagać. Okazują im pomoc i wciąż czerpią z ich doświadczenia, z pokorą przyjmują uzasadnione krytyczne uwagi. Właściwe relacje w rodzinie procentują w przyszłości, rzutują też na późniejsze więzi między rodzeństwem czy rówieśnikami. Można więc pokusić się o dość ogólny wniosek, że pozytywne relacje w rodzinie determinują poczucie dobrostanu²⁶.

Grupa rówieśnicza jest obecna w całym życiu jednostki i wraz z jej wiekiem nabiera coraz większego znaczenia. W okresie dojrzewania społeczna orientacja młodego człowieka przesuwana się z najbliższych na kręgi koleżeńskie i to właśnie one wywierają szczególny nacisk na postawy i kształtowanie hierarchii wartości młodego człowieka²⁷.

W zachowaniach grupy rówieśniczej mogą pojawić się konflikty nastawień i wzorów wyniesionych z domu rodzinnego, może rodzić się bunt wobec świata dorosłych i chęć naśladowania negatywnych postaw, szczególnie w dość dużej grupie. Wydaje się to być naturalnym czynnikiem socjalizującym, czuwać jednak należy, by młodzi ludzie nie uciekli w negatywizm, przemoc i agresję, która zmienić może kibiców w kiboli i ujawnić się wzmożoną agresją i przemocą.

Szkoła to instytucja, której zadaniem jest nauczyć i wychować, pomóc młodemu człowiekowi porządkować życie społeczne, ułatwić je, ale w żadnym wypadku nie zastępować²⁸.

Szkoła – poprzez pośrednie i bezpośrednie oddziaływanie – rozwija młodego człowieka. Ważne w kontekście agresji i przemocy jest eliminowanie czynników lękotwórczych, które stanowią elementy różnych szkolnych procedur oraz oparcie współlistnienia w szkole na dialogu nauczycieli z uczniami i uczniami między sobą, bowiem tylko wtedy uda się wspomóc prawidłowy rozwój młodego człowieka.

Praktycy podkreślają, że agresja i przemoc to częste elementy szkolnej rzeczywistości, z którymi pedagodzy muszą sobie radzić. Koniecznością staje się nauka tolerancji i walka z nietolerancją, która obecnie odradza się z ogromną siłą. T. Pilch ponad 20 lat temu powiedział, że likwidacja tota-

²⁶ K. Skrzypińska, *Relacje rodzinne a dobrostan psychiczny w perspektywie rozwojowej*, [w:] *Rozwojowe i wychowawcze aspekty życia rodzinnego...*, s. 153.

²⁷ T. Pilch, *Grupa rówieśnicza jako środowisko wychowawcze*, [w:] *Pedagogika społeczna. Człowiek w zmieniającym się świecie*, T. Pilch, I. Leparczyk (red.), Warszawa 1995, s. 174.

²⁸ J. Radziejewicz, *Środowisko społeczno-wychowawcze szkoły*, [w:] *Pedagogika społeczna. Człowiek w zmieniającym się świecie...*, s. 188.

litaryzmu i nowe formy życia demokratycznego nie rokują szybkiej poprawy²⁹. Przeraża fakt, że – mimo upływu prawie trzech dekad – sytuacja nie ulega zmianie.

Świat w swoich przejawach jest piękny, ale często bywa również okrutny, niesprawiedliwy. Dziecko czy nastolatek winni dzięki domowi i szkole osiąść umiejętność jak nie dać się upokorzyć, jak bronić swojej godności, jak nie dać się wykorzystać silniejszym i sprytniejszym. Reakcją na takie sytuacje nie musi być agresja, przemoc fizyczna lub słowna. Jednostka traktowana w domu czy szkole poważnie i z szacunkiem będzie starała się rozwiązać konflikty w sposób akceptowalny społecznie, radząc się rodziców, wychowawców czy nawet rówieśników, do których ma pełne zaufanie.

Chrześcijanie zobowiązani są okazywać wdzięczność tym, którzy przekazali im wiarę. Oprócz rodziców mogą to być dziadkowie i inni krewni, duszpasterze, katecheci, wychowawcy, przyjaciele. Wszyscy oni muszą zadbać o to, aby dziecko dorastało w duchu poszanowania prawa Bożego, więc sami powinni je również przestrzegać, dając świadectwo swoim postępowaniem³⁰.

Dziecko wychowane w zdrowej atmosferze rodzinnej, nieprzeżywające na co dzień dysonansu poznawczego, przestrzegające praw Bożych, będzie w przyszłości szanować drugiego człowieka. W wielu katolickich rodzinach, przestrzegających powyższych zasad, ich członkowie będą potrafili korzystnie wpływać na kształtowanie w sobie pozytywnych cech osobowości i wytworzenie akceptowanego społecznie systemu norm i wartości społeczno-moralnych, pozbawionych przemocy i agresji.

STOSUNEK KOŚCIOŁA DO SPORTU I AGRESJI

Sport znajdował się i znajduje się w kręgu zainteresowań Kościoła jako sposób i środek wychowawczy młodego pokolenia, stanowiący dobrą alternatywę dla wielu świeckich programów, które nie zawsze przynoszą oczekiwane rezultaty.

Współcześnie Kościół prowadzi wiele placówek opiekuńczo-wychowawczych, w których formacja intelektualno-duchowa i wychowawcza

²⁹ T. Pilch, *Agresja i nietolerancja jako mechanizmy zagrożenia ładu społecznego*, [w:] *Pedagogika społeczna. Człowiek w zmieniającym się świecie...*, s. 431.

³⁰ *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Pallottinum, Poznań 2002, no. 2220 [dalej skrót: KKK].

oparta jest na chrześcijańskiej wizji człowieka stworzonego na obraz i podobieństwo Boga. Stara się realizować odpowiednie wychowanie ludzi do sportu i poprzez sport.

Dobrym przykładem mogą być katolickie szkoły, które wygrywają wszelkie rankingi. Określony jasno w statucie szkoły charakter akceptuje wielu rodziców i młodych wychowanków. Kościół prowadzi edukację na wszystkich szczeblach rozwoju młodego człowieka i ma do zaoferowania bogaty program edukacyjny oparty na wartościach ewangelicznych prawdy, dobra, piękna, wiary, nadziei i miłości chrześcijańskiej.

Wieloletapową formację prowadzą głównie wspólnoty zakonne: Salezianie, Pallotyni, Pijarzy, Siostry Niepokalanki, Jezuiti i Dominikanie. Czerpią swoje ideały wychowawcze z Ewangelii, dokumentów Kościoła i z *Katechizmu Kościoła Katolickiego*.

Sam *Katechizm* wyekspozował rodzinę jako miejsce formacji ludzkiej, której fundamentem jest poznanie siebie i akceptacja człowieka kochanego przez Boga i rodziców. *Katechizm* przypomina o pierwszorzędnym obowiązku członków rodziny, wyróżniając wśród nich szacunek, jakim powinni się darzyć. Wskazuje, że należy się on szczególnie rodzicom ze strony dzieci, nawet tych już dorosłych, będących już też rodzicami. Jest on bowiem dowodem wdzięczności za otrzymany dar życia i rodzicielską miłość³¹.

Ponadto, w nauczaniu Kościoła i jego dokumentach przejawy agresji postrzegane są jako zło, pociągające za sobą grzech. Agresja wiąże się z gniewem, ten zaś stanowi poważne wykroczenie wobec miłości i jest grzechem śmiertelnym, tak samo jak nienawiść niosąca bliźniemu poważne szkody³². Agresja to także brak poszanowania integralności cielesnej, przemoc fizyczna lub moralna, zastraszanie, co jest sprzeczne z poszanowaniem i godnością ludzką³³.

Mimo wielu nagannych zjawisk w świecie sportu – Kościół dostrzega jego pozytywne aspekty, stąd apele do trenerów, sportowców i kibiców, by nie zapominali o własnej godności, ale także swoich rywali i widzów. Jak podkreślał Jan Paweł II, sport „może być nośnikiem wzniosłych ideałów humanistycznych i duchowych, jeśli jest praktykowany w duchu pełnego poszanowania reguł, ale może także sprzeniewierzać się swoim

³¹ Ibidem, no. 2216.

³² Ibidem, no. 2302–2303.

³³ Ibidem, no. 2297.

prawdziwym celem, jeśli służy obcym sobie interesom, które lekceważą centralną rolę człowieka”³⁴.

PODSUMOWANIE

Podsumowując, należy podkreślić, że sport ma ogromny potencjał w tworzeniu pozytywnych zjawisk. Niestety – od najdawniejszych czasów (od starożytności) rodzi także zjawiska negatywne, w tym przemoc i agresję. Obserwacje potwierdzają, że żyjemy obecnie w świecie przepełnionym informacjami, w których dominuje przemoc i agresja. Często też sami stajemy się ofiarami.

Przyczyn agresji w świecie sportu należy poszukiwać przede wszystkim w życiu pozasportowym, ponieważ sportowcy, osoby korzystające ze sportowej aktywności i obserwatorzy rywalizacji sportowych osiągają swoją dojrzałość życiową w procesie wychowania w rodzinie naturalnej lub zastępczej, w grupie rówieśniczej i szkole. Lekarstwem na wyeliminowanie zjawiska agresji w sporcie jest pełna, zdrowa moralnie i silna duchowo, kochająca się rodzina i praca instytucji ją wspierających, m.in. szkoły i Kościoła. Zasadne wydaje się również traktowanie sportu jako trwałego elementu całego systemu wychowania, w ramach którego musimy uczyć się rozumienia innych jako niezbędnej umiejętności w dobrym porozumiewaniu się.

BIBLIOGRAFIA

1. Danilewska J., *Agresja u dzieci. Szkoła porozumienia*, Warszawa 2002.
2. Dziewiecki M., *Agresja i przemoc*, „Wychowawca” 2007, no. 2.
3. Jan Paweł II, *Przemówienie do członków sportowej Fundacji Luciano Re Cecconi* (Rzym, 28.01.1980 r.).
4. Karolczak-Biernacka B., *O kulturze osiągnięć z destrukcyjnymi zjawiskami w tle*, [w:] *Sport jako kulturowa rzeczywistość*, Z. Dziubiński (red.), Warszawa 2005.
5. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Pallottinum, Poznań 2002.
6. Kosiewicz J., *Czy zasada fair play jest najwyższą wartością sporty? Nowe ujęcia*, [w:] *Sport jako kulturowa rzeczywistość*, Z. Dziubiński (red.), Warszawa 2005.

³⁴ Jan Paweł II, *Przemówienie do członków sportowej Fundacji Luciano Re Cecconi* (Rzym, 28.01.1980 r.).

7. Kowalczyk S., *Sport w świetle personalistycznej koncepcji kultury*, [w:] *Sport jako kulturowa rzeczywistość*, Z. Dziubiński (red.), Warszawa 2005.
8. Krahe B., *Agresja*, Gdańsk 2006.
9. Krawczyk Z., *Studia z filozofii i socjologii kultury fizycznej*, Warszawa 1978.
10. Niewęglowski J., *Kultura, religia, sport: współzależności*, [w:] *Sport jako kulturowa rzeczywistość*, Z. Dziubiński (red.), Warszawa 2005.
11. Pilch T., *Agresja i nietolerancja jako mechanizmy zagrożenia ładu społecznego*, [w:] *Pedagogika społeczna. Człowiek w zmieniającym się świecie*, T. Pilch, I. Leparczyk (red.), Warszawa 1995.
12. Pilch T., *Grupa rówieśnicza jako środowisko wychowawcze*, [w:] *Pedagogika społeczna. Człowiek w zmieniającym się świecie*, T. Pilch, I. Leparczyk (red.), Warszawa 1995.
13. Piotrowski P., *Chuligani a kultura futbolu w Polsce*, Warszawa, 2012.
14. Radziewicz J., *Środowisko społeczno-wychowawcze szkoły*, [w:] *Pedagogika społeczna. Człowiek w zmieniającym się świecie*, T. Pilch, I. Leparczyk (red.), Warszawa 1995.
15. Sahaj T., *Zachowania kibiców piłki nożnej po śmierci Papieża Jana Pawła II*, [w:] *Sport jako kulturowa rzeczywistość*, Z. Dziubiński (red.), Warszawa 2005.
16. Skrzypińska K., *Relacje rodzinne a dobrostan psychiczny w perspektywie rozwojowej*, [w:] *Rozwojowe i wychowawcze aspekty życia rodzinnego*, T. Rostowska, A. Jarmołowska (red.), Warszawa 2010.
17. *Słownik współczesnego języka polskiego*, B. Dunaj (red.), Warszawa 1996.
18. Tyszka Z., *Rodzina w świecie współczesnym – jej znaczenie dla jednostki i społeczeństwa*, [w:] *Pedagogika społeczna. Człowiek w zmieniającym się świecie*, T. Pilch, I. Leparczyk (red.), Warszawa 1995.
19. Wałęcka-Matyja K., *Rodzinne uwarunkowania poczucia bezpieczeństwa młodzieży z rodzin pełnych, niepełnych i zrekonstruowanych*, [w:] *Rozwojowe i wychowawcze aspekty życia rodzinnego*, T. Rostowska, A. Jarmołowska (red.), Warszawa 2010.
20. Wolińska J. M., *Agresywność młodzieży. Problem indywidualny i społeczny*, Lublin 2003.
21. Wysocka E., *Młodzież jako kategoria rozwojowa i społeczna – wymiary, dylematy i konsekwencje doświadczania młodzieńczego kryzysu jako przedmiot badań pedagogiki społecznej*, [w:] *Oblicza współczesności w perspektywie pedagogiki społecznej*, W. Danilewicz (red.), Warszawa 2009.

22. Zdebska H., *Sport jako element rzeczywistości kulturowej, bohater sportowy jako bohater kulturowy*, [w:] *Sport jako kulturowa rzeczywistość*, Z. Dziubiński (red.), Warszawa 2005.
23. Żukowska Z., Żukowski R., *Społeczno-wychowawcze wartości idei fair play w sporcie dla wszystkich*, [w:] *Sport jako kulturowa rzeczywistość*, Z. Dziubiński (red.), Warszawa 2005.
24. <http://docplayer.pl/19184226-Fair-play-w-sporcie-i-w-edukacji-dzieci-i-mlodziezy-szkolnej.html>.
25. <http://weekend.gazeta.pl/weekend/1,152121,19874900,attila-ambrus-sportowiec-i-przestepca-najbardziej-balem.html> Attila Ambrus – sportowiec i przestępca.
26. www.polskatimes.pl/artukul/765007,byli-idolami-zostali-bandziorami-sportowcy-na-bakier-z-prawem.html Byli idolami, zostali bandziorami.

dr hab. Dariusz PATER – Wydział Teologiczny Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie